

Баштанник Оксана Віталіївна

Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/00000-0003-4067-3261>

e-mail: Bashtannyk.o.v@ntu.one

Горкава Владислава Володимирівна

Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0004-5618-0298>

e-mail: horkava.v.v@ntu.one

**ФЕМІНІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ:
ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ЖІНОК ПОЛІТИЦІ ТА В
ІНСТИТУЦІЯХ ВЛАДИ**

Резюме

У статті обґрунтовується, що питання гендерної рівності завжди було актуальним для світу, це стосується усіх сфер життя людства. Але особливого значення набуває політична сфера - як в ній розвивається гендерна рівність, що собою уявляє, які завдання та мету перед собою ставить, з якими викликами стикається. Загальноприйнятою на сьогодні нормою є положення про рівноправність жінок та чоловіків щодо правил участі у різноманітних політичних процесах. Втім, емпіричний досвід показує, що у жінок набагато менше реальних можливостей для цього, відтак аспекти подолання цієї проблеми будуть основним об'єктом нашого дослідження. Війна в Україні ставить нові виклики, пов'язані з реалізацією як активного, так і пасивного виборчого права. Метою статті є дослідження ролі жінок у сучасному політичному процесі та функціонуванні владних інституцій на основі гендерного підходу до аналізу політичних інститутів.

В результаті дослідження обґрунтовано, що політичний дискурс про місце індивідуальних ідентичностей серед інституціоналізованих

практик соціально-політичної взаємодії може трансформувати інституційну структуру політичної системи, включно з переосмисленням ролі держави у ній та у просторі міжнародної політики загалом. Забезпечення гендерної рівності для активної участі в різноманітних політичних інституціях (громадських організацій чи органів влади) є одним із типових різновидів свідчення демократизації політичної системи. Сучасний відносно позитивний стан справ у площині досліджуваної проблематики не зменшує її загальну значимість на сьогодні, а зростаюче число емпіричних розвідок в Україні та світі сприяло формуванню окремого напрямку досліджень - феміністичного інституціоналізму, що розвивається в рамках світоглядно-методологічних орієнтирів нового інституціоналізму політичної науки.

Ключові слова: інститут, інституціоналізм, фемінізм, гендер, влада, політика, аналіз.

Вступ

Дотримання принципу гендерної рівності щодо загальної організації участі у політичних процесах є одним з елементів реалізації демократичного врядування. *Загальноприйнятою на сьогодні нормою є положення про рівноправність жінок та чоловіків щодо правил участі у політичному житті в цілому.* Питання гендерної рівності загалом стає все більш актуальним для світу, стосується усіх сфер життя людства. *Втім, емпіричний досвід показує, що у жінок набагато менше реальних можливостей для цього—і шляхи подолання даної проблеми для України будуть основним об'єктом нашого дослідження.*

Метою статті є дослідження ролі жінок у сучасному політичному процесі та функціонуванні владних інституцій на основі застосування феміністичного підходу до аналізу політичних інститутів.

Методи дослідження

В основу методології реалізації даного дослідження було покладено теорію гендеру та інституціональний аналіз, що базуються на ідеології фемінізму та методології інституціоналізму політичної науки. Також, використовувалися такі типові для політологічних наукових розробок загальнонаукові принципи дослідження, як історичний, системний та ін. Окрім цього, було застосовано такі загальнотеоретичні методи дослідження, характерні для суспільних наук, як аналіз, порівняння та ін.

Результати дослідження

Для початку аналізу коротко звернемося до історії формування проблеми. "Суспільні зміни, пов'язані з розвитком капіталістичного виробництва, урбанізацією і демократизації в країнах Європи і Північної Америки на межі XIX–XX ст., стали вирішальними для трансформації суспільних поглядів на гендерну рівність, зокрема щодо політичних і громадянських

прав жінок і набула поширення відповідна ідеологія, що отримала назву феміністичної” [1, с. 14]. Ще більш реальний прогрес у цьому спрямуванні реалізувався після Другої світової війни, коли на засіданні Генеральної Асамблеї ООН було затверджено Загальну декларацію прав людини. “Вона поклала основу для створення і розвитку світового законодавства про рівні права і можливості жінок і чоловіків, а також про усунення всіх видів і форм дискримінації людства” [1, с. 7]. Так, наприклад, у ст. 21 Декларації було закріплено наступне: 1) Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільнообраних представників; 2) Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні [2, с. 2]. Але на жаль, станом на 2024 р. не всі країни світу змогли дійти до гендерної рівності, зокрема і в політиці. Так, за даними Global Gender Gap Report 2023 р. з’ясовується, що гендерний розрив у світі подолано на 68,4%. Це на 0,3% більше, ніж минулого року (68,1%), а отже прогрес є. Утім, за такої швидкості повний паритет між чоловіками й жінками у світі буде досягнуто лише у 2154 р. (за умови, що гендерна різниця буде нівелюватися з однаковою швидкістю щороку) [3, с.5].

Щодо сфери політики то гендерні розриви у політичному лідерстві: як і у випадку з представництвом жінок на керівних посадах у бізнесі, гендерні розриви у політичному лідерстві продовжують зберігатися. Незважаючи на те, що кількість жінок, які обіймають політичні керівні посади в усьому світі, зросла, досягнення гендерного паритету залишається віддаленою метою, а регіональні диспропорції є значними. Станом на 31 грудня 2022 р. приблизно 27,9% населення світу, що еквівалентно 2,12 мільярда людей, проживає в країнах, де на чолі держави стоїть жінка. Хоча цей показник зазнав стагнації в період з 2013 по 2021 р., у 2022 р. спостерігалось його значне зростання. Ще одна нещодавня позитивна тенденція спостерігається щодо частки жінок у парламентах. У 2013 р. лише 18,7% членів парламентів у світі були жінками серед 76 країн, щодо яких є достовірні дані. До 2022 р. ця цифра стабільно зросла до 22,9%. Значних успіхів також було досягнуто в плані представництва жінок в органах місцевого самоврядування в усьому світі. Зі 117 країн, за якими є дані з 2017 р., 18 країн, зокрема Болівія (50,4%), Індія (44,4%) та Франція (42,3%), досягли представництва жінок у місцевому самоврядуванні на рівні понад 40% [3].

Окремо виділимо ситуацію в Україні. В нашій країні від часів набуття Незалежності проблематиці встановлення гендерного паритету загалом приділялася достатньо велика увага. “Для ілюстрації реалізації дотримання принципу гендерної рівності у національному парламенті можливо розглянути відсоток кількості жінок у ньому: від 3% (або 13 осіб) у 1990 р. (I скликання), 12% жінок (або 51 особа) у 2014 р. (VIII скликання) до 20,6% (87 з 423 нардепів) у 2019 р. (IX скликання)” [4]. Все це стало можливим завдяки послідовній активності громадянських організацій щодо прийняття

органами влади необхідних для пострадянської держави змін у законодавстві. Важливим кроком у формуванні гендерного законодавства стало прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. та Указу Президента «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26 липня 2005 р. [4].

Однак, у загальній проблемі забезпечення гендерної рівності в сучасному українському суспільстві та політичній сфері його функціонування все ще залишаються аспекти, які потребують додаткових змін. «Для цього необхідно переглянути принципи, на яких працює Апарат Верховної Ради і сам парламент, перейти до ухвалення гендерно-орієнтованих законопроектів, формувати парламентські Комітети та уряд України таким чином, щоб жінки на рівні з чоловіками ухвалювали ключові рішення» [5]. В контексті нашого дослідження відмітимо також коментар стосовно ймовірних проблем у реалізації цього завдання голови громадської організації «Ліга захисту прав жінок «Гармонія рівних» О. Голуб: «Ухвалений виборчий кодекс (впровадження 40% квоти—ред.) також передбачає голосування за відкритими списками. Квоти ж краще працюють у системі з закритими списками. Ми не можемо сказати, що якщо квота 40%, то й жінок в Раді буде 40%» [6],—азначила експертка.

Окремо звернемо увагу на гендерну рівність за час війни. Війна ставить нові виклики, пов'язані з реалізацією як активного, так і пасивного виборчого права. Сотні тисяч жінок вимушено перебувають за кордоном, і частина з них не повернеться до повоєнних виборів. Ця категорія виборців має отримати можливість голосувати за кордоном шляхом внесення змін до виборчого законодавства та врегулювання питань адміністрування виборів. Ті жінки, які повернуться, не зможуть реалізувати своє пасивне виборче право—за законом, балотуватися до парламенту можуть лише громадяни, які проживають в Україні не менше п'яти років і протягом цього терміну перебували за кордоном не більше 90 днів поспіль. Щоб усунути цей недолік, потрібно внести зміни до Виборчого кодексу й розширити перелік виняткових випадків, які не вважатимуться порушеннями виборчого законодавства [7].

Як зауважив віце-спікер Верховної Ради України О. Корнієнко, після війни жінки в Україні отримують більше можливостей для активної участі у політичному житті країни. «Повоєнна Україна—це і про збільшення можливостей для жінок займатися політикою. Зокрема, багато хто повернеться з-за кордону та привезе із собою новий досвід і, сподіваємося, активну лідерську позицію. В нас є унікальний шанс залучити їх в політичне та суспільне життя країни» [8]. При цьому, народна депутатка України (Європейська солідарність) І. Геращенко переконана, що готуватися до поствоєнних виборів потрібно вже зараз. Серед майбутніх викликів вона назвала виборчий реєстр, який не відповідає демографічній ситуації, і

гарантування можливостей проголосувати внутрішньо переміщеним особам, зокрема жінкам: «Поствоєнний парламент матиме нове обличчя—його будуть представляти військові та волонтери й волонтерки» [8]. Своєю чергою, голова партії «Слуга народу» О. Шуляк відзначила, що її партія має 2500 жінок-місцевих депутаток. 301 жінка очолює фракції. Декілька десятків жінок очолюють територіальні громади. «Ми шукаємо спільне рішення про те, як повинні працювати гендерні квоти. Ми аналізуємо досвід виборів 2020 р., щоб уникнути зловживань»,— зауважила О. Шуляк [8].

Втім, сучасний відносно позитивний стан справ у площині досліджуваної проблематики не зменшує її загальну значимість на сьогодні, а зростаюче число емпіричних розвідок в Україні та світі сприяло формуванню окремого напрямку наукових досліджень - феміністичного інституціоналізму, що розвивається в рамках світоглядно-методологічних орієнтирів нового інституціоналізму політичної науки. З метою визначення того, як усталені практики інституціоналізованої соціально-політичної взаємодії впливають на визначення стратегій поведінки політичних акторів, їх мотивацію задовольняти власні інтереси в рамках певних соціально сформованих конвенцій щодо власної та групової ідентичності та як вони впливають на функціонування макроструктури. на довгостроковому вимірі ми вирішили проаналізувати гендерні критерії.

Гендер присутній у процесах, практиках, образах та ідеологіях, а також у розподілі влади в установах. Гендерні відносини відбуваються на різних інституційних рівнях, починаючи від конструювання образів, символів та ідеологій, які виправдовують, пояснюють і легітимізують інституції та їхні гендерні моделі ієрархії та виключення [9, р. 567-568]. Як приклад інституційних механізмів реалізації та забезпечення гендерної політики дослідники можуть визначити проблеми та напрями елементарного стратегічного бачення переваг гендерної політики у забезпеченні рівних прав і можливостей жінок і чоловіків [10, с. 34]. У цьому сенсі можна зауважити, що соціальні та політичні інститути також діють як чинники поведінки, легітимізуючи стандарти, які ідентифікують політичних акторів на основі гендерних відмінностей у їхньому інституційному статусі—чи можуть вони та якою мірою брати участь у політичному процесі (і все ще в той час як обираючи жінку главою держави чи уряду, ЗМІ наголошують на її статі, а не, наприклад, на освіті). Як підкреслюють сучасні іноземні вчені, жіночі рухи, формальні та неформальні інститути, конкретні історичні прецеденти та міжнародний тиск можуть відігравати певну роль у визначенні того, як і чи розвивається та змінюється феміністичне управління [11, р. 38].

Для розвинутих країн дискурс гендерної рівності є символом відданості демократичним цінностям і прагнення увійти до кола цих країн призводить до необхідності політичної трансформації, але, як зазначає А.А. Грушева та І.Г. Канцур, навіть серед науковців можлива полеміка щодо того,

що питання гендерної рівності в демократичній державній системі України нав'язуються нам із західного суспільства та є штучно надуманими [10, с. 30]. Втім, як відзначає у комплексному дослідженні феномену гендерної рівності І.О. Грицай, “посилення ролі громадських організацій, що займаються питанням реалізації принципу гендерної рівності, відбувається одночасно з підвищенням гендерної чутливості неурядового сектору загалом” [12, с. 451]. Аналізуючи, як може виглядати феміністичний історичний інституціоналізм аналізу переходу до демократії, Г. Вейлен робить висновок, що один із потенційно найважливіших внесків цього типу теорії полягає в тому, що вона може допомогти зрозуміти, наскільки позитивні гендерні зміни, такі як покращення в жіноче описове та субстантивне уявлення, може відбуватися [13].

Висновки

Дослідження проблем політизації ідентичності, що є характерною для дискусії щодо можливостей участі її представників у політичному процесі сприяє трансформації інституційної структури політичної системи, включно з переосмисленням ролі держави у ній та у просторі міжнародної політики загалом. Сприяння дотриманню гендерного паритету як однієї із основ участі у функціонуванні інституцій (громадських організацій чи органів влади) є одним із типових різновидів свідчення демократизації політичної системи. На сьогодні в цьому аспекті Україна все ще стикається із негативними тенденціями, які пов'язані із застарілими (властивими для пострадянського суспільно-політичного устрою) та новітніми викликами (особливо пов'язаних із військовими діями), і ця предметна сфера потребує подальшого поглибленого дослідження. Проте, експерти, громадські лідери та політичні діячі все ж висловлюють досить позитивні очікування щодо майбутнього розвитку ситуації стосовно утвердження гендерної рівності в Україні, оскільки масштабні кризи часто є водночас рушійними силами прогресу.

Список посилань

1. Білинська М.М., Гонюкова Л.В., Воронько Л.О. та ін. Гендерна політика в системі державного управління: підручник. Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 132 С.
2. Історія Загальної декларації прав людини. UNDP. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/istoriya-zahalnoyi-deklaratsiyi-prav-lyudynu> (дата звернення: 10.02.2024).
3. Global Gender Gap Report 2023. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/digest/#:~:text=The%20global%20gender%20gap%20score,compared%20to%20last%20year%27s%20edition> (дата звернення: 10.02.2024).

4. Врахування гендерних аспектів у формуванні законодавства України. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7596 (дата звернення: 17.02.2024).
5. Чи стане Парламент прикладом для покоління рівності? (Спільна стаття Дафіни Герчевої, Постійної представниці Програми розвитку ООН в Україні та Заступниці Голови Верховної Ради України Олени Кондратюк). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/198765.html> (дата звернення: 17.02.2024).
6. Жіноче питання в Раді. Як гендерні квоти змінять парламент? - BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48637941> (дата звернення: 17.02.2024).
7. Гендерна рівність за час війни: здобутки та необхідні зміни. Громадський рух ЧЕСНО. URL: <https://www.chesno.org/post/5879/> (дата звернення: 02.03.2024).
8. Українські жінки у політиці: виклики та можливості нових повоєнних реалій—Новини—Український Жіночий Конгрес—офіційний сайт. URL: <https://womenua.today/news/ukrayinski-zhinky-upolitytsi-vykyky-ta-mozhlyvosti-novyh-povoyennyh-realiy/> (дата звернення: 02.03.2024).
9. Acker J. Gendered Institutions: From Sex Roles to Gendered Institutions. *Contemporary Sociology*. 1992. № 21(5). P. 565-569.
10. Грушева А., Канцур І. Управлінські аспекти гендерної політики в Україні: інституційні механізми регулювання. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Економічні науки*. № 1 (12). Червень 2019. С. 29-36.
11. Guido, L., Walsh, L., & Banaszak, L. A. Understanding feminist governance through feminist institutionalism: An overview. In *Handbook of Feminist Governance*. Edward Elgar Publishing Ltd. 2023. pp. 38-50.
12. Грицай І.О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. Київ: «Хай-Тек Прес», 2018. 560 с.
13. Waylen G. What Can Historical Institutionalism Offer Feminist Institutionalists? ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/228388907_What_Can_Historical_Institutionalism_Offer_Feminist_Institutionalists (дата звернення: 16.03.2024).

References

1. Bilynska, M.M., Honiukova, L.V., Voronko, L.O. and others. (2011). *Gender policy in the public administration system: a textbook*. Printing world. [in Ukrainian].

2. History of the Universal Declaration of Human Rights. (12 November 2018). UNDP. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/istoriya-zahalnoyi-deklaratsiyi-prav-lyudyny> [in Ukrainian].
3. Global Gender Gap Report 2023. (20 June 2023). World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/digest/>
4. Consideration of gender aspects in the formation of legislation of Ukraine. (date of access: 17.02.2024). Ministry of Justice of Ukraine. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7596 [in Ukrainian].
5. Will the Parliament become an example for a generation of equality? Joint article by Dafina Gercheva, Permanent Representative of the United Nations Development Program in Ukraine and Olena Kondratiuk, Deputy Speaker of the Verkhovna Rada of Ukraine. (24 October 2020). The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/198765.html> [in Ukrainian].
6. Women's issue in the Council. How will gender quotas change parliament? (13 July 2019). BBC News Ukraine. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48637941> [in Ukrainian].
7. Gender Equality in Wartime: Gains and Changes Needed. (20 February 2023). Public movement HONESTLY. URL: <https://www.chesno.org/post/5879/> [in Ukrainian].
8. Ukrainian women in politics: challenges and opportunities of new post-war realities. (22 November 2023). Women's Congress - official website. URL: <https://womenua.today/news/ukrayinski-zhinky-u-politytsi-vyklyky-ta-mozhlyvosti-novyh-povoyennyh-realij/> [in Ukrainian].
9. Acker, J. (1992). Gendered Institutions: From Sex Roles to Gendered Institutions. *Contemporary Sociology*, (21(5)), 565-569.
10. Hrusheva, A. & Kantsur, I. (2019). Administrative aspects of gender policy in Ukraine: institutional mechanisms of regulation. *Scientific Bulletin of MNU named after V.O. Sukhomlynskyi. Economic sciences*, (1(12)), 29-36. [in Ukrainian].
11. Guido, L., Walsh, L., & Banaszak, L. A. (2023). Understanding feminist governance through feminist institutionalism: An overview. In *Handbook of Feminist Governance* (pp. 38-50). Edward Elgar Publishing Ltd.
12. Hrytsai, I.O. (2018). *The mechanism for ensuring the principle of gender equality: theory and practice: monograph*. «Hi-Tech Press». [in Ukrainian].
13. Waylen G. (May 2009). What Can Historical Institutionalism Offer Feminist Institutionalists? *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/228388907_What_Can_Historical_Institutionalism_Offer_Feminist_Institutionalists

Oksana Bashtannyk

Dnipro University of Technology (Dnipro, Ukraine)

<https://orcid.org/00000-0003-4067-3261>

e-mail: Bashtannyk.o.v@nmu.one

Vladyslava Horkava

Dnipro University of Technology (Dnipro, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0004-5618-0298>

e-mail: horkava.v.v@nmu.one

**FEMINIST ANALYSIS OF THE FUNCTIONING PECULIARITIES OF
POLITICAL INSTITUTIONS: A STUDY OF THE ROLE OF WOMEN IN
POLITICS AND IN GOVERNMENT INSTITUTIONS**

Abstract

The article substantiates that the issue of gender equality has always been relevant for the world, it concerns all spheres of human life. But the political sphere acquires special importance—how gender equality develops in it, what it imagines, what tasks and goals it sets before itself, what challenges it faces. According to international standards, men and women have equal rights to full participation in all aspects of the political process. However, in practice, it is much more difficult for women to fully enjoy these rights and the war in Ukraine poses new important challenges related to the implementation of both active and passive suffrage. The purpose of the article is to study the role of women in the modern political process and the functioning of power institutions based on the application of a gender approach to the analysis of political institutions.

As a result of the research, it is substantiated that the political discourse about the place of individual identities among institutionalized practices of social and political interaction can transform institutional framework of the political system and to determine the status of the state as a key institution in the political system of the society and an actor in international politics. Ensuring gender equality for the active participation in various political institutions (from NGOs to political parties and state authorities) is one of the typical types of evidence of the political system democratization. The growing number of empirical investigations in Ukraine and the world contributed to the formation of a separate direction of scientific research—feminist institutionalism, which develops within the framework of the worldview and methodological guidelines of the new institutionalism of political science.

Keywords: institution, institutionalism, feminism, gender, power, politics, analysis

Стаття надійшла до редакції 05.04.24

© Баштанник О.В., Горкава В.В., 2024